

Подводя *итоги*, следует заметить, что процесс глобализации находится сейчас в начальной стадии. Изменения неизбежны, и они, в конечном счете, коснутся каждого. Чтобы смягчить негативные последствия интеграции и избежать подгонки под чуждые «стандарты», мы должны сохранить свое богатое культурное наследие, высокую духовность, моральную чистоту и, конечно, свой язык. В этом направлении еще многое предстоит сделать, но в наших силах выбрать наименее болезненный путь, именно ту траекторию в зоне бифуркации, которая приведет к желаемому аттрактору.

1. *Ажеж К.* Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки. Пер. с фр. – М.: Едиториал УРСС, 2008. – 304 с. 2. *Балахнин Г.С.* Экономическая глобализация и факторы развития национального трудового потенциала [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSU/2011_14_1/Balakhnin. 3. *Гринин Л.Е.* Глобализация и национальный суверенитет / Л.Е.Гринин // История и современность. – 2005. – № 1. – С. 6 – 31. 4. *Князева Е.Н., Курдюмов С.П.* Основания синергетики: Синергетическое мировидение / Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».) 5. *Князева Е.Н.,*

Курдюмов С.П. Основания синергетики: Человек, конструирующий себя и свое будущее / Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 264 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему»). 6. *Козлова О.Н.* Социальная интеграция как движение в зоне бифуркации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/D24Kozlova.htm> 7. *Котельников Г.А.* Теоретическая и прикладная синергетика / Г.А.Котельников. – Белгород: БелГТАСМ, 2000. – 162 с. 8. *Мельникова Н.С.* Глобализация и образование. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/D27Melnikova.htm> 9. *Пинкер С.* Язык как инстинкт: пер. с англ. / Стивен Пинкер / Общ.ред. В.Д. Мазо. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 456с. 10. *Пригожин И., Стенгерс И.* Время. Хаос. Квант: К решению парадокса времени / Пер. с англ./ Под. Ред. В.И.Аршинова – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 232 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему»). 11. *Тарасенко В.В.* Фрактальная семиотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания /Закл.ст.Ю.С.Степанова. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 232 с. 12. *Чернавский Д.С.* Синергетика и информация (динамическая теория информации) / Д.С.Чернавский. – Изд. 3-е, доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 304 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)

Лідія Заблоцька

Українська мова в контексті сучасної мовної ситуації в Україні (до питання про її роль в умовах глобалізації)

У статті розглянуто роль мови в умовах глобалізації культурно-освітнього простору, конкретизовано її місце та взаємозв'язок в процесі становлення української державності.

The article deals with the problems of Ukrainian language part in the globalization process of cultural educational area. The author detailed its place and interaction in Ukrainian state development.

Питання про роль мови в державотворенні та її збереженні набуло особливого звучання в контексті сучасної мовної ситуації в умовах глобалізації, яка поширилася в останнє десятиліття ХХ ст. та особливо на початку ХХІ ст. внаслідок міжнародної активності світової спільноти. Оскільки в сучасних умовах загострилися дві світові тенденції: глобалізація (економіки, торгівлі, інформаційних, культурних процесів тощо) та ренаціоналізація світу (духовне, національне відродження народів та народностей, творення їхніх нових держав), то Україні на сьогодні доводиться мати справу не лише зі спільними для всього людства проблемами ХХ – ХХІ ст., а й з проблемами, що перейшли з ХVII – ХІХ ст. (бездержавність України після Переяславської угоди 1654 р.).

Між національною мовою й національною державністю існує повний взаємозв'язок, оскільки без мови неможливе цілком відповідне функціонування державних форм, тому що всі види діяльності людини так чи інакше пов'язані з

її комунікативною (мовленнєвою) діяльністю, опосередковані нею. До генези питання щодо ролі мови в державотворенні зверталися як педагоги (В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), так і мовознавці (Б. Антоненко-Давидович, Л. Булаховський, С. Єрмоленко, О. Пономарів, О. Потєбня, В. Русанівський та ін.). На сучасному етапі зв'язок між державою і мовою вимагає не тільки вироблення та реалізації нових механізмів мовної політики, спрямованої на захист демократичних цінностей, а й ґрунтовного системного підходу до питання розвитку державної мови, як мови єднання та збереження унікальних рис народу, основи усвідомлення народом своєї незалежності, спосіб протидії втраті менталітету народом під тиском наддержавних інтеграційних процесів. Ця проблема не оминула увагою й письменників (Р. Іваничук, Р. Лубківський, Ю. Мушкетик, Д. Павличко, Д. Пилипчук, В. Шевчук та ін.).

Метою нашого дослідження є аналіз сучасної мовної ситуації в Україні в умовах глобальних

перетворень, висвітлення ролі української мови в процесах сучасного державотворення.

Відомо, що історія людства має безліч конфліктів на мовному ґрунті (нині мов у світі близько 5 тисяч, а це набагато більше, ніж держав чи етнічних спільнот): з XVIII ст., коли в Європі, де почали утворюватися перші національні держави, утворився такий принцип: одна нація – одна мова – одна держава, тому держава стала потужним чинником мовної інтеграції. Держави, певна річ, започаткували формування загальнонаціональної мови, піклувалися про збереження мовних норм. Згадаймо, правильна вимова знаків китайського письма була предметом уваги відповідних підрозділів міністерства церемоніалу, які опікувалися освітою; шведська і норвезька мови отримали статус державної мови.

Мова – явище незмірно глибше і важливіше, вона не зводиться тільки до однієї з багатьох своїх функцій. Люди „добровільно не відмовляються від своєї мови, а потрапляють у такі суспільно-політичні обставини, які змушують їх до цього” [8, с. 271]. У мові концентрується сама сутність людського буття людини, історичного буття народу. Це переконливо довели філософи, психологи, соціолінгвісти. Звідси фундаментальна цінність мови як основи самоідентифікації людини і народу. Звідси ж і її провокативна роль у конфліктах самоутвердженя на особистісному рівні та на рівні національних спільнот. Слід підкреслити, що фактично мова у нинішньому суспільстві чи не єдиний показник, який дозволяє відокремити населення однієї держави від зовнішнього світу, так як процес глобалізації поступово позбавляє народ самоідентифікації.

Нині гуманістична свідомість людства в умовах глобалізації шукає раціональних підходів до вирішення мовної проблеми. В основу пошуків, на нашу думку, має бути покладений принцип абсолютної самоцінності кожної мови, відповідно до абсолютної самоцінності кожної людини і кожного народу. Але шлях від загального принципу до розв’язання конкретних проблем – неоднозначний.

Як об’єктивну складність мовної ситуації, так і суб’єктивні її ускладнення можемо побачити на прикладі України. Її парадоксальність полягає в тому, що мова етнічної більшості, яку Конституція України проголосила державною зі всіма наслідками, що звідси мали б випливати, в умовах українсько-російської двомовності насправді й досі залишається в статусі мови меншості сучасного українського суспільства, особливо в світлі останніх подій.

Розпочатий після отримання суверенітету (1991 р.) процес „українізації” суспільства не перетворився на поступальний, не переріс у потужну тенденцію, переважна більшість російськомовних українців та громадян України інших національностей не стала щораз лояльнішою до своєї державної мови і не

заговорила правильно українською і тому сьогодні, на наш погляд, є підстави говорити про відступ із завойованих на початку 90-х рр. позицій.

Як відомо, українська не поступається найрозвиненішим мовам світу за більшістю параметрів. А таких параметрів, як мінімум, п’ять:

- 1) древність;
- 2) самобутність;
- 3) інформаційна спроможність;
- 4) вокальність і краса звучання;
- 5) термінологічна розвиненість.

Слід зазначити, що кожен із цих параметрів заслуговує на увагу та є темою окремого дослідження.

Нині українська мова знаходиться у довговиборюваному почесному статусі мови незалежної держави, як мова національна, друга серед слов’янських за кількістю носіїв, зі сформованим літературним стандартом, кодифікованим правописом, з відповідним видавничим забезпеченням у царині україномовної освіти. Однак реальна мовна ситуація й стан української національної мови на сучасному етапі є дещо іншими.

Щоб зрозуміти причини саме такого стану національної української мови на сучасному етапі, слід розібратися як у питаннях позамовного характеру (аналіз та специфіка мовної ситуації в країні), так і в питаннях внутрішньомовних (розгляд новочасних тенденцій розвитку української літературної мови).

Серед важливих характеристик сучасної мовної ситуації в українському суспільстві слід виділити:

- 1) українсько-російську двомовність і диглосію;
- 2) співіснування в єдиному українському просторі трьох регіонів (Захід, Південь та Схід, Центр та Північ) із різними національно-культурними, соціально-політичними традиціями і – як наслідок – мовнополітичними орієнтаціями, мовними і мовленнєвими пріоритетами і звичками;
- 3) формальний характер мовної політики у державі, відсутність реального високого соціального статусу української мови.

Українсько-російська двомовність поширювалася майже на всю територію країни і є асиметричною, оскільки в одних випадках вона завершувалася майже повним витісненням однієї з мов, а відтак – одномовністю (переважно одномовними у сучасній Україні вважаються Галичина, Волинь, Буковина (панівна українська мова), Крим, урбанізований Центральний Донбас (панівна російська мова), в інших – переходить у диглосію.

Українсько-російська двомовність у суспільстві зумовлена кількома взаємопов’язаними чинниками: функціонально-стилістичним, територіальним, віковим,

конфесійним, соціальним. Проаналізуємо деякі з них.

Певна річ, що за радянських часів мовна організація суспільства в офіційній, дипломатичній, науковій сферах, вища освіта (насамперед у царині точних, природничих наук), більшість засобів масової інформації, а також лексикон розмовного мовлення (арго, сленг, жаргони тощо) були фактично російськими. Українська мова вживалася лише в художній сфері та побутовому спілкуванні.

На сьогодні спостерігаємо невиконання прийнятого мовного законодавства і серед владних структур: на засіданнях парламенту українською мовою спілкуються 45% депутатського корпусу.

Зазначимо, що наш час характеризується відсутністю спеціальних державних органів, які б сприяли здійсненню виробленої мовної політики і стежили б за її дотриманням.

Особливо слід звернути увагу на те, що з кінця 80-х рр. прояви українсько-російської двомовності спостерігалися і в конфесійній сфері: з одного боку, переважно російськомовна Українська православна церква Московського патріархату, з другого – українськомовна Українська греко-католицька церква, українськомовні Українська православна Київського патріархату та Українська автокефальна православна церкви.

У російськомовних містах України спостерігаємо ще один чинник українсько-російської двомовності – віковий. Люди похилого віку, мешканці села, продовжують у побуті спілкуватися українською мовою, тоді як перше покоління нащадків віддає перевагу вже російській мові.

Україна і в культурному (звичаї, традиції, обряди), і в мовному сенсі є територіально неоднорідною. Сучасна територія України свого часу належала різним державам (Російська імперія, Австро-Угорщина, Чехословаччина, Польща та ін.), досить довго співіснувала роз'єднано і возз'єднувалася поступово. Саме західні землі завжди були найбільш „україномовними”: рідною мовою (була тотожною мові побутового вжитку) для 90% населення була українська мова; для 6% – російська; для 4% – угорська, польська тощо; середньо зрусифіковані – Північ та Центр та сильно зрусифіковані – Південь і Схід.

Розшарування регіонів, їх мовна поляризація відбувалися в протистоянні не лише за переважанням однієї з двох мов, а й за стратегією і тактикою регіональної мовної політики. Так, в Автономній Республіці Крим співіснують три мови – російська, українська, кримськотатарська, офіційною ж визнано – російську.

Очевидно, з проголошенням незалежності у мовній ситуації у східних та південних регіонах почали відбуватися деякі зміни на користь української мови, але до помітних наслідків вони поки що не призвели, адже більшість носіїв мови

користується нею не з дитинства, багатьом бракує мовної практики у використанні мови. До того ж, їм часом важко зробити правильний (нормативний) вибір із широкого розмаїття значеннєвих форм.

У двомовних регіонах україномовним і надалі залишається здебільшого сільське населення України. Як відомо, саме в містах зосереджується основний інтелектуальний, інформаційний та культурний потенціал, тому для населення міст існує безліч бар'єрів у побутовому й діловому спілкуванні, подолати які багатьом людям просто несила.

У створених за часів незалежності україномовних школах із російськомовних здебільшого панує штучна одномовність: і для школярів, і для вчителів україномовним є лише урок (не торкаємося тут питань нормативності уживаної мови). Підставою для такого твердження є брак кваліфікованих педагогів – реальних носіїв української мови, особливо з точних і природничих предметів, вчителів початкових класів (ми знаємо наскільки важливим є педагогічна діяльність у вихованні мовної поведінки й мовної культури молодших школярів). Якщо україномовний досвід, набутий учнями, не має практичного продовження в позашкільний час (бо соціум, що оточує школяра, залишається російськомовним), то мовні навички й вміння не переростуть у стійкі мовленнєві звички.

На наш погляд, у справі залучення до опанування українською мовою необхідно робити акцент не на дорослих громадян, а на молодшу категорію мовців – дітей. Ми переконані, що майбутнє української мови в Україні визначається вихованням мовної поведінки саме у наймолодших членів суспільства, оскільки:

1) діти – така група мовців, що не обтяжена соціальним, політичним, мовленнєвим досвідом, яка легко адаптується до мовних трансформацій і для якої зміна мовленнєвих звичок не є таким важким і болісним процесом, як для дорослих;

2) набуті в шкільному віці особистісні якості, зокрема ті, що пов'язані з мовленням, не тільки служать основою для подальшого навчання, виховання, розвитку, а й значною мірою зумовлюють практичну, професійну та громадську діяльність дорослої особистості;

3) згідно з твердженнями відомих психолінгвістів перша стадія формування логічного, пізнавального інтелекту людини відбувається саме в молодшому шкільному віці.

Безсумнівно, щоб зміцнити статус української мови як національної, необхідна реальна мовна політика держави, спрямована на підняття престижу української мови, на створення відповідних україномовних інфраструктур.

Важливими проблемами, як зазначалося вище, є внутрішньомовні, зумовлені невпорядкованістю самої мови на сучасному етапі її розвитку. Особливо привертає увагу проблема мовної

норми.

Офіційно прийнятим в Україні варіантом літературної мови послуговується певна частина україномовного населення. Різні кола носіїв української мови до даних норм ставляться по-різному. Активізація мовотворчих і мовореставраційних процесів призвела не тільки до позитивних змін, а й до нестабільності (наприклад, руйнування мовностилістичних та правописних норм літературної мови), до браку авторитетності й обов'язковості (наприклад, відсутність літери Г у більшості друкованих текстах, відновленої ще 1990 р.; використання у текстах видань елементів українських правописів 1960, 1993 і навіть 1928рр.), до погіршення мовної культури усної і писемної форм комунікації.

Отже, напрямом подальшого дослідження може бути аналіз внутрішньомовних проблем та шляхи їх реалізації.

Таким чином, збереження й розвиток української мови є основою безпеки української нації і на її захист повинні бути спрямовані охоронні дії держави, оскільки людина виступає конкретно-історичною й національно-культурною індивідуальністю. Тільки тоді, коли глобалізація стане корисною для великих і малих етносів, народів, націй, держав можна сподіватися на мовленнєве розмаїття світу, яке збережеться в

результаті ренаціоналізації – повноправного, всебічного розвитку кожної нації, держави (економічного, екологічного, соціального тощо). Закони глобальної інтеграції вимагають від України чіткого визначення українського шляху розвитку й стратегічного вибору як в економічній, так і в духовній сферах, особливо під час вирішення мовного питання.

1. Антоненко – Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко- Давидович. – К.: Либідь, 1991. – 254 с.
2. Вовканич С. Глобалізація інформаційного простору чи ренаціоналізація світу? / С. Вовканич // Універсум. – 1999. – № 8. – С. 46 – 48.
3. Грани глобализации: Трудовые вопросы современного развития / [рук. авт. коллектива М.С. Горбачев]. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 592 с.
4. Диалог культур в глобализирующемся мире: мировоззренческие аспекты / отв. ред. В.С. Степин, А.А. Гусейнов; Ин-т философии. – М.: Наука, 2005. – 428 с.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови / С.Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 200 с.
6. Культура української мови: [Зам. ред. В. М. Русанівського]. – К.: Либідь, 1990. – 304с.
7. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації: [зам. ред. Юліане Бестерс-Дільтер]. – К.: Вид. дім „Кисво-Могилянська академія”, 2008 – 363 с.
8. Потебня А. А. Язык и народность / А. А. Потебня // Эстетика и поэтика М.: Просвещение, 1976. С. 271.
9. Русанівський В. М. Мова в нашому житті / В. М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1989. – 112 с.

Марият Миліева

История возникновения чеченских героико-эпических песен

У статті йдеться про створення чеченських героїчних пісень – іллії, їхні особливості та першорядне значення для духовної історії Чечні.

The article deals with the question of composing Chechen heroic songs – illias, their peculiarities and primary significance for cultural history of Chechnia.

В истории материальной культуры чеченцев выдающееся место занимают памятники народного зодчества – боевые башни и замки. А в истории духовной культуры Чечни на первом месте стоит устное народное поэтическое творчество, венцом которого явились героико-эпические песни илли.

Чеченский фольклор очень богат. Наиболее распространёнными здесь является жанр эпических, героических песен, которые очень напевны. Они всегда исполняются певцом под аккомпанемент музыкального инструмента.

Общий стиль и тон чеченских эпических песен суровый. В них довольно редки лирические отступления, нет описания природы. Характерной особенностью чеченских героических песен является и то, что в них встречаются длинные диалоги героев, которые строго направлены на развитие сюжетного ритма.

Когда знакомишься с этими чудесными произведениями, с характерным для них богатым

конкретно-историческим содержанием, нельзя не вспомнить слова Н. Г. Чернышевского, что такая народная поэзия возникла только там, «где... масса народа волновалась сильными и благородными чувствами».

Чеченские илли, являясь продуктом одной из наиболее бурных эпох борьбы народа за свою национальную независимость, представляют собой огромную ценность как культурное наследие, имеющее большое общественно-политическое, историко-познавательное и художественно-эстетическое значение.

Перед исследователями чеченских эпических песен встают весьма сложные и разнообразные вопросы, которые невозможно решить без привлечения самого широкого круга исторических источников.

Немаловажным является вопрос о хронологической характеристике песенного творчества, а также вопрос о степени исторической достоверности изображаемых